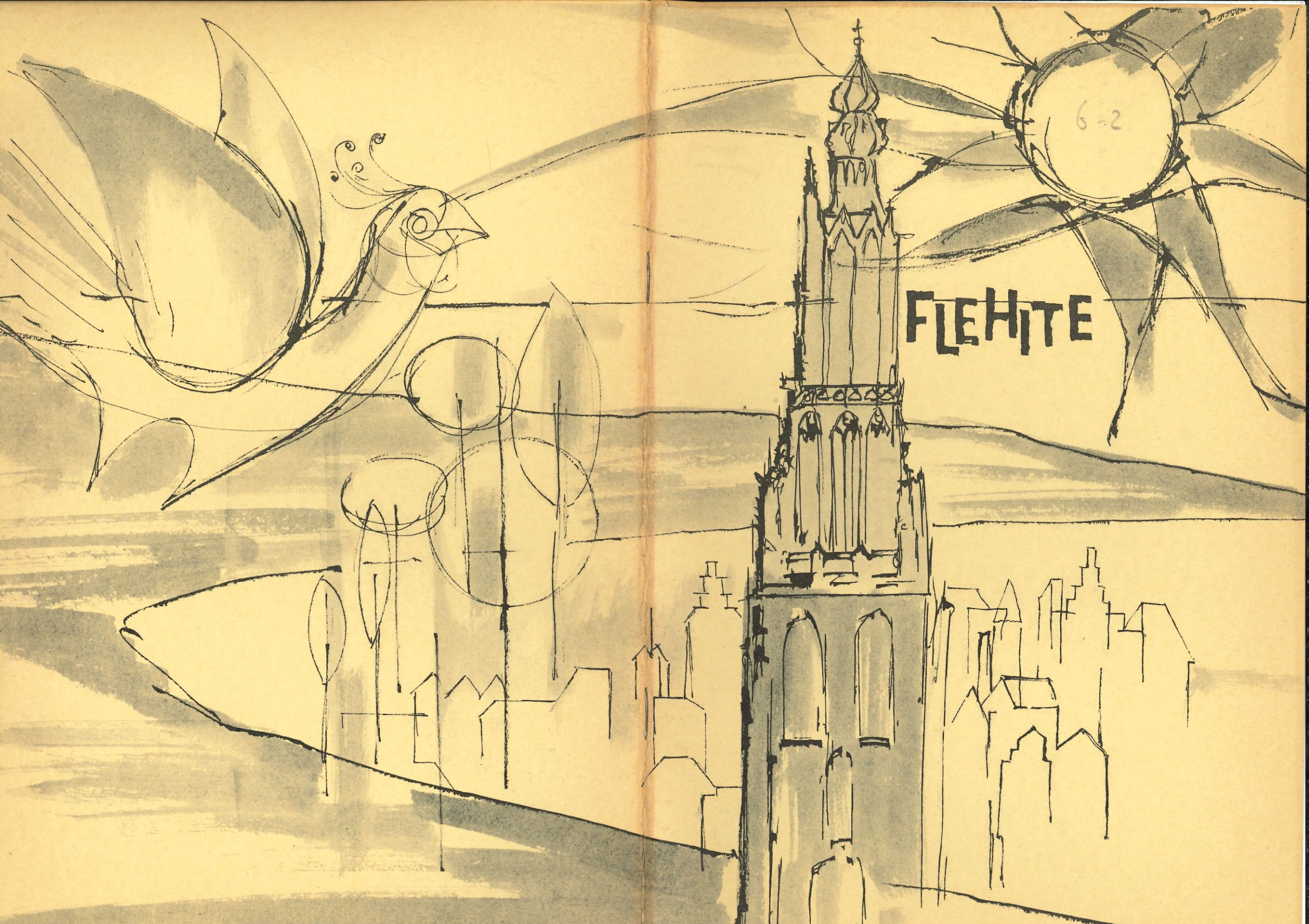

FLEHITE

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

mei 1974 – VI, 2

Redactie: Dr. W.J. de Boone
Drs. J.A. Brongers
Dr. J. Hovy
J.H.P. Kemperink
Redactieadres: Leusderweg 255 Amers-
foort.

Aan dit adres artikelen en boeken ter recensie.

Administratieadres: J. v. Oldenbarneveltlaan 7.
Amersfoort.

Aan dit adres abonnementen en advertenties.

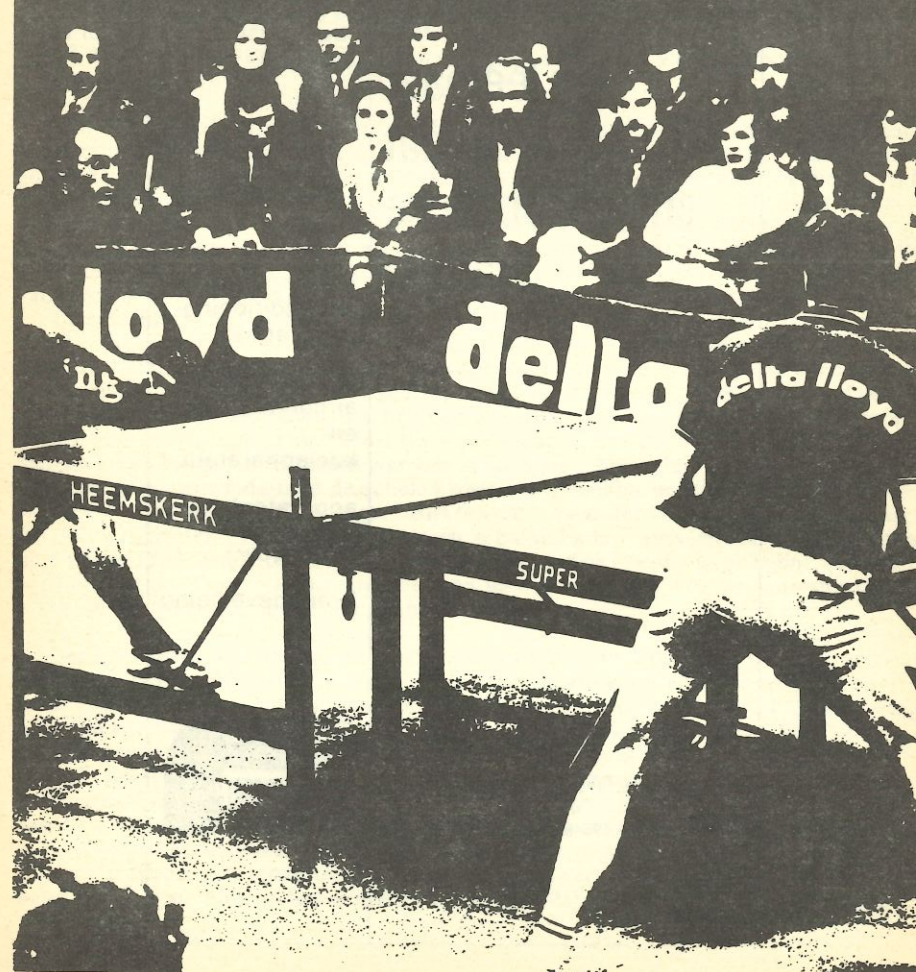
Inhoud:

Dr. J. Hovy, Het grondbezit van de fa- milie van Oldenbarnevelt in de Birk onder Soest II	17
E. Heupers, Broodoorlog tussen Soester en Baarnse bakkers	23
J.H.P. Kemperink, Samuel Muller Fzn.	29
Kroniek	31

Omslag: J. de Valk
Druk: Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

Abonnementen f 10,- per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 43 76 83 t.n.v. Ad-
ministrator Flehite te Amersfoort.

delta-lloyd een begrip in sport en verzekeringen

Bronswerk-
Amersfoort
voor
een leefbaar
klimaat
en economische
warmte

verwarmings- en
airconditioning-
installaties

verwarmings-,
airconditioning-
en
koelapparatuur

apparatenbouw

ketelbouw

Brandbeveiliging

BRONSWERK-AMERSFOORT

Postbus 28, tel. (03490) 1 28 14, Amersfoort

HET GRONDBEZIT VAN DE FAMILIE VAN OLDENBARNEVELT IN DE BIRKT ONDER SOEST

J. Hovy

II

Als vervolg op mijn beschouwingen over het grondbezit der Oldenbarnevelts in De Birkst wil ik nog een probleem aansnijden dat niet tot mijn eigenlijke onderwerp behoort, maar waaraan ik toch niet kan voorbijgaan. Immers, het is juist dit vraagstuk geweest dat de belangstelling heeft opgewekt voor het genoemde grondbezit, dat anders niet meer dan van plaatselijke betekenis zou zijn.

De negentiende-eeuwse historicus Robert Fruin heeft in een uitvoerig artikel, handelende over een zeventiende-eeuwse levensbeschrijving van Oldenbarnevelt,²⁰⁾ mede aandacht gewijd aan de familie van de landsadvocaat. In verband hiermede brengt hij de reeds vermelde boedelscheiding van Gerrit en Deliana even ter sprake en noemt ook het "erfhuys" c.a. in De Birkst.²¹⁾ Even tevoren heeft hij gesproken over Oldenbarnevelts geboorteplaats en daarbij vermeld dat Johan in zijn "Remonstrantie" en zijn "Leven" verklaart, in de stad Amersfoort geboren te zijn.²²⁾ Hiertegenover stelt hij dan de mededeling van de contemporaine geschiedschrijver Vervou, die heeft geschreven dat de landsadvocaat "geboortich van omtrent Amersfoort" was. Naar aanleiding hiervan maakt Fruin de opmerking: "Als de uitdrukking juist is, zouden wij kunnen aannemen dat hij geboren is in het huis, dat in de boedelscheiding van de vader en de moeder het erfhuys in de Birkst, een gehucht ten westen van Amersfoort, heet". Een terloopse opmerking in een noot, die niet nader wordt gemotiveerd of uitgewerkt.

Den Tex heeft in zijn Oldenbarnevelt-biografie aangeknoopt aan deze opmerking van Fruin en haar in deel I van zijn boek zelfs als een serieuze hypothese naar voren gebracht, die hij waarschijnlijker acht dan de Amersfoortse geboorte.²³⁾ Hierbij stelt hij een nader uiteenzetting in deel IV van het boek in het vooruitzicht. Maar in Excursus I van genoemd deel toont hij zich heel wat terughoudender met betrekking tot Fruins uitslating. Hij neigt er nu toe, meer waarde te hechten aan Oldenbarnevelts eigen getuigenis dan aan de Birkst-hypothese. Hoe is hij ertoe gekomen, in deze zaak van mening te veranderen? Ik geef hier in het kort zijn argumenten weer.²⁴⁾

Terecht laat Den Tex het argument dat Oldenbarnevelt enige malen zelf heeft bevestigd, van Amersfoort geboortig te zijn, niet al te zwaar wegen. Immers, Johan was de zoon van een Amersfoorts burger, verwant met enige aanzienlijke geslachten aldaar, vermoedelijk is hij te Amersfoort gedoopt en hij heeft aldaar het grootste deel van zijn jeugd jaren doorgebracht. Dat hij door toevallige omstandigheden een paar honderd meter over de grens met Soest ter wereld kwam, kan tegenover deze feiten nauwelijks enig gewicht in de schaal werpen. Maar hierbij moet dan worden opgemerkt dat juist deze omstandigheid de gehele kwestie of Oldenbarnevelt Amersfoorter dan wel Soestenaar was (Den Tex zegt: "Birkstenaar", maar dat vormt geen tegenstelling tot "Amersfoorter", omdat De Birkst geen zelfstandig bestuurs- en rechtsgebied vormde en bovendien gedeeltelijk in de Amersfoortse stadsvrijheid was gelegen), tot een futiliteit maakt. Op grond hiervan zou men niet geneigd zijn, van de Amersfoortse afkomst van Oldenbarnevelt een probleem te maken.

Den Tex brengt voorts nog een ander, volgens hem veel zwaarder wegend, argument naar voren. Hij spreekt over de "erfhoeve" in De Birkst en wijst erop dat de term "hoeve" in de Middeleeuwen en nog lang daarna niet noodzakelijk de aanwezigheid van een huis veronderstelt, maar eenvoudig een perceel grond kan aanduiden. Terecht, maar in de boedelscheiding van Gerrit en Deliana wordt niet over een "erfhoeve", doch over een "erfhuys" gesproken. In 1589 stond er dus wel degelijk een huis op het Birkstse land der Oldenbarnevelts.²⁵⁾ Op de hierboven besproken kaart van de goederen van Mariënhof, stammend uit 1638, waar dit land als aangrenzend perceel wordt aangegeven, is het huis niet te vinden, zoals Den Tex terecht opmerkt.²⁶⁾ Het kan intussen zijn afgebroken, maar een andere verklaring ligt veel meer voor de hand. Een oppervlakkige beschouwing leert reeds dat alleen op de (gekleurde) per-

celen, die eigendom zijn van Mariënhof, huizen staan aangegeven, doch nergens op de aangrenzende of tussenliggende (ongekleurde) landen van andere eigenaren. Of er in 1638 al of niet een boerderij op het land van de erven Reinier van Oldenbarnevelt stond, moeten wij dus in het midden laten.

Dat Gerrit dit land zelf in gebruik heeft gehad, is niet onaannemelijk. Wij weten dat hij in vee handelde;²⁷⁾ zoals zovelen van zijn welgestelde medeburgers kan hij zich op de vetweiderij hebben toegelegd. Vermoedelijk zal op deze bezigheid het accent van zijn bedrijvigheid zijn gevallen: hij zal meer veehandelaar en vetweider zijn geweest dan tot de "gegoede landbouwers en veehouders" hebben behoord, zoals Haak hem kwalificeert, of "hereboer" zijn geweest, zoals Den Tex hem (o.a.) aanduidt (niet helemaal juist, want uit de schaarse gegevens krijgt men de indruk dat hij zelf medewerkte in zijn bedrijf, wat een hereboer juist niet pleegt te doen; Den Tex' alternatief riddersmatig-hereboer is fundamenteel onjuist: een riddersmatig persoon was juist een speciaal soort "hereboer"!). Bovendien, Gerrits grondbezit was niet zo heel groot. Wij weten dat in de late Middeleeuwen in vrijwel alle steden, niet alleen in het meer agrarisch gebleven oosten des lands, maar ook in het gecommercialiseerde westen, naast handel en nijverheid de vetweiderij een belangrijk bestaansmiddel voor goeie stadsburgers was. En ook dat dit tot in de achttiende eeuw zo bleef, al kwam het accent in toenemende mate op niet-agrarische bezigheden te vallen – met ups en downs, al naar de conjunctuur.²⁸⁾ Dat het land in De Birkte als weiland werd gebruikt (zoals nog heden ten dage) is, gezien Gerrits bezigheden, niet onwaarschijnlijk, ook al beschikken wij niet over gegevens, die hierop voldoende licht werpen. Het is niet onmogelijk, eerder waarschijnlijk, dat Gerrit dit land zelf exploiteerde en niet in pacht uitgaaf. Wie er in het "erfhuys" woonde, valt moeilijk te zeggen. Een boere-knecht, die voor het vee zorgde, met zijn familie? Een pachter, die dezelfde taak verrichtte naast de exploitatie voor eigen rekening van de "hofstede" (het in de nabijheid van het boerenhuys liggende land)? Of verbleef Gerrit er gedurende het warme jaargetijde zelf, met of zonder familie, met of zonder geregelde overnachting in het "erfhuys"? Alleen nieuwe vondsten zouden ons in staat kunnen stellen, hierop een antwoord te geven. Betere kennis van de gebruikelijke levenswijze van handelaren van Gerrits type zou ook licht op de zaak kunnen werpen, zonder echter zekerheid te verschaffen.

Geven deze nogal speculatieve beschouwingen ons het recht, Johans eigen getuigenis omtrent zijn geboorteplaats aan te vechten? Omdat op dit punt natuurlijk geen volstrekte zekerheid kan worden verkregen, moeten wij ons een ogenblik bezighouden met zin en grenzen van de historische hypothesevorming. Wij weten dat de geschiedwetenschap nu eenmaal geen exacte wetenschap is. Omtrent vrij eenvoudige feiten kunnen wij meestal redelijke zekerheid krijgen, mits betrouwbare bronnen voorhanden zijn. Hoe gecompliceerder echter de toestanden of gebeurtenissen zijn, hoe meer verschillende interpretaties mogelijk zijn, wat natuurlijk ook weer van de voorhanden bronnen af kan hangen. Het is hier niet de plaats om dit probleem verder uit te diepen. Wij kunnen het vraagstuk beter aan de hand van ons concrete voorbeeld toelichten.

De mededeling van Oldenbarnevelt vormt een eenvoudig feit, maar wij kunnen haar helaas niet controleren aan de hand van de eigentijdse bron, die daarvoor het meest in aanmerking zou komen, t.w. het doopboek van de St. Joriskerk, de enige parochiekerk te Amersfoort in die tijd. De doopregisters van vóór de jaren tachtig der zestiende eeuw zijn niet bewaard gebleven. Maar verondersteld dat dit wel het geval was en wij troffen de doopschrijving van Johan op deze plaats aan, dan zou er nog geen zekerheid bestaan dat de geboorte te Amersfoort heeft plaatsgevonden, want plaats en datum van geboorte worden er in de regel niet bij vermeld. Zou Oldenbarnevelt inderdaad in het uithoekje van Soest, dat De Birkte heet, ter wereld zijn gekomen, dan kunnen er redenen genoeg voor hem zijn geweest, hiermede niet te koop te lopen. Vijandig gezinde pamfletschrijvers trachten nogal eens zijn afkomst te kleineren. Geboorte in een stemhebbende stad had in een tijd dat familiestatus voor een staatsman zwaar woog, verre de voorkeur boven die in een dorp, tenzij dan op een aldaar gelegen kasteel. Dit alles is echter niet meer dan speculatie. Wij moeten bij de vaststelling van historische feiten steeds een slag om de arm houden, maar Oldenbarnevelts geboorte te Amersfoort berust op een vaster grond dan b.v. die van Erasmus te

Rotterdam.

Kan Fruins beroep op de uitlating van Vervou hier nog enig gewicht in de schaal werpen? Het is niet uitsluitend hierop dat Den Tex zijn theorie baseert. Vreemd genoeg voert hij ook nog een uitlating aan van de uit Amersfoort afkomstige geschiedschrijver Michael ab Isselt (van Isselt), een oudere tijdgenoot van Oldenbarnevelt, dat laatstgenoemde zou zijn geboren "apud Amersfortiam". Maar hij zegt tevens, deze plaats niet te hebben teruggevonden. Hoe kan hij er zich dan op beroepen? Bovendien blijkt Den Tex zelf te weten dat "apud" vóór de naam van o.a. een stad dikwijls met "te", "in" en niet met "bij, nabij, in de buurt van" moet worden vertaald. Wij kunnen daarom dit fictieve Van Isselt-citaat verder buiten beschouwing laten. Blijft over het door Fruin vermelde feit dat Vervou spreekt over "geboortich van omtrent Amersfoort"; ook de theoloog-historicus Baudartius gebruikt de term "omtrent" (ontleend aan Vervou?).²⁹⁾ Er moet hierbij worden opgemerkt dat beide genoemde auteurs felle tegenstanders van Oldenbarnevelt waren, die gaarne geringschattend over diens afkomst plachten te spreken. Maar voor het overige zijn deze uitdrukkingen zo vaag dat wij er feitelijk niets mede kunnen beginnen. Geen van deze schrijvers zegt trouwens met zoveel woorden dat Oldenbarnevelt ten onrechte een Amersfoortse geboorte pretendeerde. Hadden zij hiervoor argumenten kunnen aanvoeren dan zouden zij het zeker niet hebben nagelaten! Zolang nieuwe gegevens op dit alles geen licht werpen, kunnen wij de geciteerde uitlatingen zonder bezwaar naast ons neerleggen. De conclusie van Den Tex in deel IV van zijn werk, "dat er een zekere waarschijnlijkheid bestaat dat Oldenbarnevelt geboren is in de Birkte onder Soest, een waarschijnlijkheid, die echter nog lang niet aan zekerheid grenst", is uit een oogpunt van historische methodiek zinloos en overbodig. Wij kunnen beter zeggen dat de staatsman met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te Amersfoort is geboren, waarbij wij ons op zijn eigen getuigenis en het domicilie en burgerschap van zijn ouders mogen beroepen, zolang archiefbronnen of andere betrouwbare getuigenissen dit niet uitdrukkelijk tegenspreken.

Nachrift: de huizen der Oldenbarnevelts binnen Amersfoort

Het feit dat wij de geboorte van Johan van Oldenbarnevelt in De Birkte niet als een serieuze alternatieve hypothese kunnen beschouwen, betekent niet dat wij er zo zeker van zijn, op welke plaats binnen de stad Amersfoort de geboorte dan wel moet hebben plaatsgevonden. Hoewel deze kwestie niet tot het onderwerp van deze verhandeling behoort, wil ik er toch iets over zeggen. Aan dit laatste gedeelte van mijn vertoog ligt geen eigen bronnenonderzoek ten grondslag. Men beschouwe het slechts als een voorlopige kritische behandeling van hetgeen er reeds over gepubliceerd is. Deze beschouwing kan misschien als uitgangspunt dienen voor een later afzonderlijk onderzoek.

Met hetgeen Den Tex hierover zegt kan ik in het algemeen wel instemmen.³⁰⁾ Als geboortehuis komt het meest in aanmerking het huis, dat Gerrit en Deliana van Oldenbarnevelt op 19 maart 1549 transporteerden aan Mouris Gijsbertsz. en diens vrouw. In de desbetreffende akte wordt vermeld dat dit huis tot dusver hun woonhuis is geweest.³¹⁾ Aangezien dit transport iets minder dan anderhalf jaar na Johans geboorte op 14 september 1547 plaatsvond, bestaat er een goede kans dat wij hier te doen hebben met het geboortehuis, hoewel wij over het tijdstip van verwerving ervan niets weten.

Kan ik dus meegaan met de opvatting van Den Tex, die ook reeds door Van Rootseelaar werd verdedigd, toch is er wel aanleiding tot een paar opmerkingen. Den Tex omschrijft de ligging aldus: het huis "... aan de Langestraat, grenzend aan het "Nieuwe Poortgen" (thans Oldenbarneveltsteeg) had zijn voorgevel aan de Kortegracht". Het huis lag echter op geen enkele manier aan de Langestraat. Met deze plaatsaanduiding werd bedoeld (zoals Rootseelaar reeds opmerkte) de stadswijk van die naam, waartoe de Kortegracht-noordzijde behoorde. (De Kortegracht-zuidzijde lag in de stadswijk Breulstraat.)³²⁾

Dan is er de kwestie van het "Nieuwe Poortje", waaraan het huis grensde. Zowel Van Rootseelaar als Den Tex identificeren dit straatje, overeenkomstig de gangbare opvatting, met het Oldenbarneveltsteegje. De vroegste bron, waarin ik de naam "Ol-

denbarneveltsteeg" heb aangetroffen, is de Blaffaard van het Huisgeld van 1755.³³⁾ De steeg staat reeds afgebeeld op alle zestiende- en zeventiende-eeuwse plattegronden der stad, vanaf Van Deventer (ca. 1565) tot en met Blaeu (1649), maar zonder naamsaanduiding. Achttiende-eeuwse stadsplattegronden zijn niet voorhanden. De negentiende-eeuwse van Thomkins (1845) en Van Vooren en Wagemaker (1888) geven de vermelde naam aan de steeg (de kadastrale kaart van 1824 geeft het straatje naamloos aan).

Nu zegt Van Rootselaar dat het huis aan de Kortegracht het toenmalige wijk B, no. 57a, 57b en 58 is, die toen nog niet lang tevoren een enkel huis met tuin vormden. De genoemde wijknummers zijn sedert 1900 de straatnummers Kortegracht resp. 7, 5 en 3 geworden. Deze huizen liggen dichtbij Achter de Heilige Geest, richting Langestraat dus, een flink stuk van de Oldenbarneveltsteeg verwijderd. Toch identificeert Van Rootselaar het naast het huis gelegen Nieuwe Poortje met de Oldenbarneveltsteeg!

Misschien werpt de Blaffaard van het Haardstedegeld van 1777³⁴⁾ enig licht op deze kwestie. Onder kofiernummer 205 leest men: "Albert Caen's kinderen, met een huis in 't Poortgen", aan de Kortegracht-noordzijde. Dit huis moet dichtbij Achter de Heilige Geest worden gesitueerd dan het huis, grenzend aan de Oldenbarneveltsteeg, zoals vergelijking met de boven aangehaalde Blaffaard van het Huisgeld leert. Uit de aangehaalde bron, kofiernummer 204, blijkt dat ook hier zich een gangetje of steegje bevond. Moeten wij bij het "Nyeuwe Poortgen" niet eerder aan dit "Poortgen" denken?

Dat het Oldenbarneveltsteegje zijn naam kreeg, kan dus berust hebben op een later misverstand, maar het kan ook eenvoudig zo genoemd zijn omdat het huis, dat de overlevering als het geboortehuis van Oldenbarnevelt aanwees, er dichtbij was gelegen.

Dan is er nog een derde probleem. In de transportakte van 1549 wordt als voorwaarde vermeld dat het overgedragen huis na de dood van de kopers zal vererven op Jan, zoon van de verkopers, dus op de latere landsadvocaat. Van Rootselaar³⁵⁾ citeert in verband hiermede een koopakte van 19 december 1551, waarbij een huis "in de Bruelstraat op de Kortegracht" wordt overgedragen. Dit huis wordt aldaar gelocaliseerd als grenzend aan het huis van Jan Gerrit Reyersz. Hieruit concludeert de auteur dat de kopers van 1549 toen reeds waren overleden en dat Johan het huis had geërfd (inderdaad heette de vader van Gerrit, Johans grootvader, Reyer). Een moeilijkheid is echter dat het huis wordt aangeduid als liggende in de stadswijk Breulstraat, dus aan de Kortegracht-zuidzijde. Het is dus zeer twijfelachtig dat op deze plaats het huis naast het Nieuwe Poortje is bedoeld en dat Jan Gerrit Reyersz. identiek is met Johan van Oldenbarnevelt.

Er moet nog een tweede huis in de wijk Langestraat, toebehorend aan Gerrit en Deliana van Oldenbarnevelt, worden genoemd. Zij transporteerden dit 18 maart 1550 aan Pouwel Egbertsz. en echtgenote. Of het huis tevens aan de straat van die naam was gelegen, blijkt niet. Het is voorts onbekend of het echtpaar ooit in dit huis heeft gewoond.³⁶⁾

Het meest bekende Oldenbarnevelthuis, het enige bovendien dat in een herkenbare toestand bewaard is gebleven, is het "Huis van Oldenbarnevelt" in de oostelijke Muurhuizen, het oude muurhuis Bollenburg. Terecht acht Den Tex het waarschijnlijk maar niet volstrekt zeker dat Johan aldaar het grootste deel van zijn jeugd (tot zijn zestiende jaar) heeft doorgebracht. Hoewel wij ook van dit pand de tijd van verwerving door Johans ouders niet weten, is het toch vrijwel zeker dat hij er niet is geboren. Een ander huis, dat in aanmerking komt als het jeugdverblijf van de staatsman, is niet bekend. Het huis was gekocht van mr. Henrick Pijll, mogelijk bij gelegenheid van het vertrek van de Kortegracht en met het doel, er te gaan wonen. Maar een vroeger bericht erover dan het testament van Gerrit en Deliana d.d. 29 januari 1557 staat niet tot onze beschikking. Bij dit testament werd het huis bestemd voor de zoon Reyer en de dochter Maria, ieder voor de helft. Maar deze kinderen hebben het nooit gekregen, daar het op 3 oktober 1575 door Gerrit en zijn vrouw werd verkocht aan Willem Andriesz., "beveelhebber van de arme kinderen in de H. Geest-school", die er

een werkhuis voor jongens (lintweverij) en meisjes (spinnerij) vestigde.³⁷⁾ Van Rootselaar brengt deze verkoop in verband met de ballingschap van Gerrit, nadat hij in 1568 Aert van Duverden bij een vechtpartij had doodgeslagen.³⁸⁾

Dat de Oldenbarnevelts het huis niet alleen in eigendom bezaten, maar er ook woonden, is zeer aannemelijk. Maar een bewijspplaats, die Van Rootselaar hiertoe aanhaalt, lijkt mij niet overtuigend. Het gaat hier om een akte van 9 juni 1572, waarin een huis aan de Muurhuizen wordt vermeld, "daer Gerrit van Oldenbarnevelt aen de ene zijde . . . naast gelegen is." ³⁹⁾ Uit de verdere omschrijving blijkt overduidelijk dat met dit buurhuis inderdaad Bollenburg is bedoeld. Maar bij dit soort localiseren werd in de regel de eigenaar, niet de bewoner, als deze geen eigenaar was, van de aangrenzende percelen vermeld. In 1572 leefde Gerrit reeds lang buiten Amersfoort. Ook na de zoen in 1577 keerde hij niet naar deze stad terug.

NOTEN

- 20) R. FRUIN, *Over de Historie van het leven en sterven van heer Johan van Oldenbarnevelt, beschreven door een liefhebber der waarheid*. Oorspronkelijk verschenen in: Bijdr. Vad. Gesch. Oudheidk., nieuwe reeks, deel IX (1877), later herdrukt in: *Verspreide geschriften VII*. 's-Gravenhage, 1903, blz. 470-517. Deze tweede druk wordt hier geciteerd.
- 21) A.w., blz. 496, n. 3.
- 22) A.w., blz. 495, n. 5 (vervolg van blz. 494).
- 23) DEN TEX, *Oldenbarnevelt I*. Haarlem, 1960, blz. 23, nr. 2 ("wellicht . . ."); afb. I, onderschrift, tgo. blz. 32 (" . . . waarschijnlijk in den Birck, zie Excursus I in het vierde deel").
- 24) DEN TEX, a.w. IV, Excursus I, blz. 25-27; zie ook mijn bespreking van deel IV in dit blad IV, no. 1 (1971), 11-13.
- 25) Het spreekt vanzelf dat hier de term "erfhuys" niet wordt gebezigd in de toendertijd en ook thans nog meest gebruikelijke betekenis van het huis, waarin zich de nog ongescheiden boedel van een overledene bevindt (boelhuis), vervolgens deze boedel zelf en de boedelscheiding, tenslotte de verkoping van deze boedel in het erf- of boelhuis ten behoeve van de erfgenamen ("erfhuys houden"). In dit geval kunnen wij het best van een huis in familiebezit spreken. In de recensie vermeld in noot 24 hierboven, heb ik verzuimd, op de onjuistheid bij Den Tex te wijzen.
- 26) Het vermoeden van Den Tex, t.a.p., 25, dat deze kaart werd vervaardigd bij gelegenheid van de dood van Reinier van Oldenbarnevelt, in verband met diens nalatenschap, is bepaald ongegrond: deze kaart van het "grote goed" van Mariënhof werd vervaardigd in opdracht van superintendanten der Mannenconventen; het stukje land, dat Reinier van dit goed in erfpacht hield, was slechts een onbeduidend deel van genoemd goed. Wel is het mogelijk dat het kleine kaartje van Reiniers erfpachtgoed bij die gelegenheid is vervaardigd. De opmeting geschiedde 20 maart 1636. In dit jaar overleed Reinier, maar de datum van overlijden is mij niet bekend. Zie verder hierboven in het eerste deel van mijn artikel. Over Elias van Oldenbarnevelt en diens kinderen: W. WIJNAENDTS VAN RESANDT, *De afstamming van Johan van Oldenbarnevelt*. Jaarboek Centraal bureau voor genealogie 1968, (overdr.) blz. 10-11. Zijn zuster Petronella en haar man Moriac waren de enige erfgenamen van de in 1636 overleden Reinier (a.w., blz. 11, n. 68). Volgens Den Tex I, 32, was het erfhuys c.a. reeds in het bezit van Gerrits grootvader Claes, maar de schrijver geeft hierbij geen bron op. WIJNAENDTS, blz. 6, vermeldt er niets over, maar hij geeft niet altijd een specificatie der vermelde goederen.
- 27) Zie hierover: W.F.N. VAN ROOTSELAAR, *Oldenbarneveltiana*. In: Dez., *Amersfoort, geschiedkundige bijzonderheden I*. Amersfoort, 1897, blz. 111-112; DEN TEX, a.w. I, 39-40. Een juist beeld van Gerrits maatschappelijke positie en beroepsbezigheden geeft A.J. VEE-NENDAAL, *Een nieuwe Motley; Den Tex biografie van Oldenbarnevelt*. Bijdr. Gesch. Nederlanden, dl. XXII (1968/9), 111-113. De schrijver, uitgever van Oldenbarnevelts correspondentie, wijst erop dat Gerrit in 1588 aan zijn erfgenamen het toen niet zo geringe vermogen van f 7700 aan goederen naliet. Er blijkt tevens uit dat Gerrit, althans bij zijn dood, geen zeer vermogend man was. Uit sommige passages bij Den Tex kan men ongeveer dezelfde conclusie trekken (b.v. I, 39-40), hoewel deze auteur op een andere plaats zegt, na de riddematige afkomst van Oldenbarnevelt te hebben ontdekt: "ja, wij zullen zien dat Johans vader van de stand der herenboeren was afgedaald tot die der keuterboeren, zo niet tot die der ossedrijvers" (I, 32). Gewoonlijk verstaat men onder een ossendrijver ie-

- mand, die in loondienst voor anderen dit beroep uitoefent. Met zijn drie grote huizen in de stad en het grondbezit daarbuiten moet Gerrit dan wel tot de zeer bevoorrechten onder deze proletariërs hebben behoord! Een keuterboer is weer iets anders. Uit de door Den Tex zelf verschaftte gegevens over Gerrits bezittingen blijkt allerm minst de toepasselijkheid van deze kwalificatie, maar op blz. 30 spreekt hij over "Amersfoortse keuterboerenadel", waarmede Johan van Oldenbarnevelt zich zou hebben geïdentificeerd, zulks in tegenstelling tot de Hollandse stedelijke regentenklasse, waartoe hij niet wenste te worden gerekend. Wie zich duizelig voelt worden, leze de voortreffelijke uiteenzetting in het boven aangehaalde artikel van Veenendaal, blz. 117-119, waar de eertijds gangbare opvatting over Oldenbarnevelts "Stichtse" mentaliteit, die men bij Den Tex in een lachspiegel aanschouwt, op heldere en kundige wijze wordt rechtgezet. Over het vermogen van Gerrit van Oldenbarnevelt ook gegevens bij *WIJNAENDTS VAN RESANDT*, a.w., 8-9.
- 28) Zie over dit onderwerp: *W. JAPPE ALBERTS en H.P.H. JANSEN, Welvaart in wording; sociaal-economische geschiedenis van Nederland van de vroegste tijden tot het einde van de Middeleeuwen*. 's-Gravenhage, 1964, zakenregister s.v. veehandel, vetweideij; verhelderend zijn ook: *J.G. SMIT, Amersfoort en Holland, 1410-1430*. Jaarboek Oud Utrecht 1971, blz. 120-121; *A.J. VAN DE VEN, Handel in ossen uit Jutland*. Jaarboekje van "Oud-Utrecht" 1965, blz. 69-78, alwaar verdere verwijzingen.
- 29) Michael ab Isselt schreef een werk: *Sui temporis historia* etc. Keulen, 1602; de overige mededelingen vindt men in: *F. VAN VERVOU, Enige aenteeekeningen van 't gepasseerde in de vergadering van de Staten-Generaal*; uitg. Friesch Genootschap, Leeuwarden, 1874, dl. II, 137; *G. BAUDARTIUS, Memoriën ofte cort verhael der gedenckweerdighe soe kerckelijcke als wereltlijcke gheschiedenissen van Nederlant* enz. Arnhem, 1624, dl. X, 62; voorts *JOHAN BOOT* in pamflet catal. Knuttel no. 8927 (1664); *JOHAN VAN SANDE* in zijn vervolg op *EVERARD VAN REID, Historie der Nederlantsche oorlogen*. Leeuwarden, 1650, fol. 51 b.
- 30) *DEN TEX*, a.w. IV, 25. Zo ook reeds *VAN ROOTSELAAR, Oldenbarneveltiana*, 114.
- 31) *WIJNAENDTS VAN RESANDT*, a.w., 8.
- 32) Hierop wijst ook reeds *VAN ROOTSELAAR*, t.a.p. Over de Amersfoortse stadswijken, later kwartieren geheten: *De Amersfoortse binnenstad; vorm en functie in een nieuwe tijd*. Amersfoort, (1969), hoofdstuk "De historische ontwikkeling der stad", (door J. Hovy), blz. 6; *A. VAN BEMMEL, Beschrijving der stad Amersfoort I*. Utrecht, 1760, blz. 21-22, 52.
- 33) Gem. archief Amersfoort, no. 144; gestencilde uitgave hiervan door S.W. Melchior. (Amersfoort, 1943; herdr. 1958), blz. 14. De identificatie van Nieuwe Poortje en Oldenbarnevelt steeg treft men ook aan in: *W.F.N. VAN ROOTSELAAR, Amersfoort 777-1580*. Amersfoort, 1878, dl. II, 344.
- 34) Gem. arch. Amersf. no. 146.
- 35) *Oldenbarneveltiana*, 114. Den Tex vermeldt deze akte (m.i. terecht) niet.
- 36) *DEN TEX*, a.w. IV, 25; *WIJNAENDTS VAN RESANDT*, a.w., 8.
- 37) *WIJNAENDTS VAN RESANDT*, t.a.p.; *VAN ROOTSELAAR*, a.w., 114-116; *A.J.V. (=A.J. VALEWINK), Huize "Bollenburg" te Amersfoort*. Eigen Haard 1902, no. 13. Over de Heilige Geestsschool annex Lint- en Spinhuis; *O.G.H. HELDRING, Een zondagschool in het jaar 1568 te Amersfoort opgericht*. Verslag Flehite 1906, bijlage 1 (blz. 24-39); dit artikel behandelt de gehele geschiedenis dezer instelling tot haar opheffing in 1643.
- 38) Over deze doodslag, zie *DEN TEX*, a.w. I, 40-42 (hier en ook op andere plaatsen ten onrechte als "moord" aangeduid); *VAN ROOTSELAAR*, a.w., 112-113; *HAAK, Johan van Oldenbarnevelt I*, (inleiding) blz. XXX; *VEENENDAAL, Een nieuwe Motley*, 112-114.
- 39) *VAN ROOTSELAAR*, a.w., 115-116.

BROODOORLOG TUSSEN SOESTER EN BAARNSE BAKKERS

E. Heupers

Brood

Brood is meer dan zomaar een levensmiddel. Het is een dagelijkse levensbehoefte. In de symbolische betekenis van het woord is brood: leven en geloven. Wij bidden immers voor ons "dagelijks brood". In Eemland en ook elders in ons land maakt men nu nog voor het aansnijden van een nieuw brood, met het broodmes een kruis daarover. Zo heeft men het grootmoeder en moeder zien doen. Het is een diep gewortelde gewoonte, die in onze tijd door velen nog altijd wordt voortgezet.

Sedert eeuwen was er geen handwerk, dat zo sterk met het leven van het volk verbonden was als juist het bakken van brood. Het brood dat werd verkregen door de samenwerking van de boer, de molenaar en de bakker, al heeft het ambacht van de molenaar in het begin van onze eeuw het veld moeten ruimen voor de techniek. De korenmolens zijn vervangen door fabrieken waar het graan wordt gemalen.

Het kunnen, het vakmanschap en de vlijt van de mensen zijn bepalend voor de kwaliteit van het brood. De bakker die zijn vak naar behoren uitoefent, dwint respect af. Het is haast onvoorstelbaar, dat brood gebakken in een broodfabriek, die achting krijgt, als brood, dat door de bakker gebakken is en waarin de traditie van een oer-oud beroep ligt. Haast overal op de wereld wordt brood gebakken, al zijn er uitzonderingen zoals bij de Eskimo's.

De broodverzorging is in de loop van de geschiedenis in vele landen een belangrijk probleem geweest, zelfs zo, dat het vaak een machtsfactor was. Als er geen brood was of als de producten om het brood te bakken schaars waren, of niet te krijgen, heeft dit dikwijls aanleiding gegeven tot politiek getwist of erger, tot oorlog.

Bakhuis en bakoven

In een nog niet zo ver verleden was brood en het broodbakken nogal eens aanleiding tot onderlinge twist en naijver tussen de bakkers van verschillende dorpen en steden, want de strijd om het brood kent geen grenzen. In het begin van de 18e eeuw kwamen de Soester en Baarnse bakkers met elkaar in conflict.

Het is zo, dat de boeren vroeger thuis hun brood baken in het zogenaamde "bakhuis" of in een dicht naast de boerderij staande "bakoven", gebouwtjes die wij nu nog wel aantreffen bij oude boerderijen, alhoewel zij zeldzaam worden. Als zij in een vervallen staat komen te verkeren, worden zij afgebroken. Daarnaast betrokken de boeren en vanzelfsprekend ook anderen het brood van de plaatselijke bakkers.

Het bakhuis en de bakoven hebben hun functie al lange tijd verloren. Later werd het bakhuis soms wel gebruikt als washok en de oven benut om het water aan de kook te brengen, maar ook hierin is verandering gekomen sinds de invoering van elektrische wasmachines.

Broodbakkers

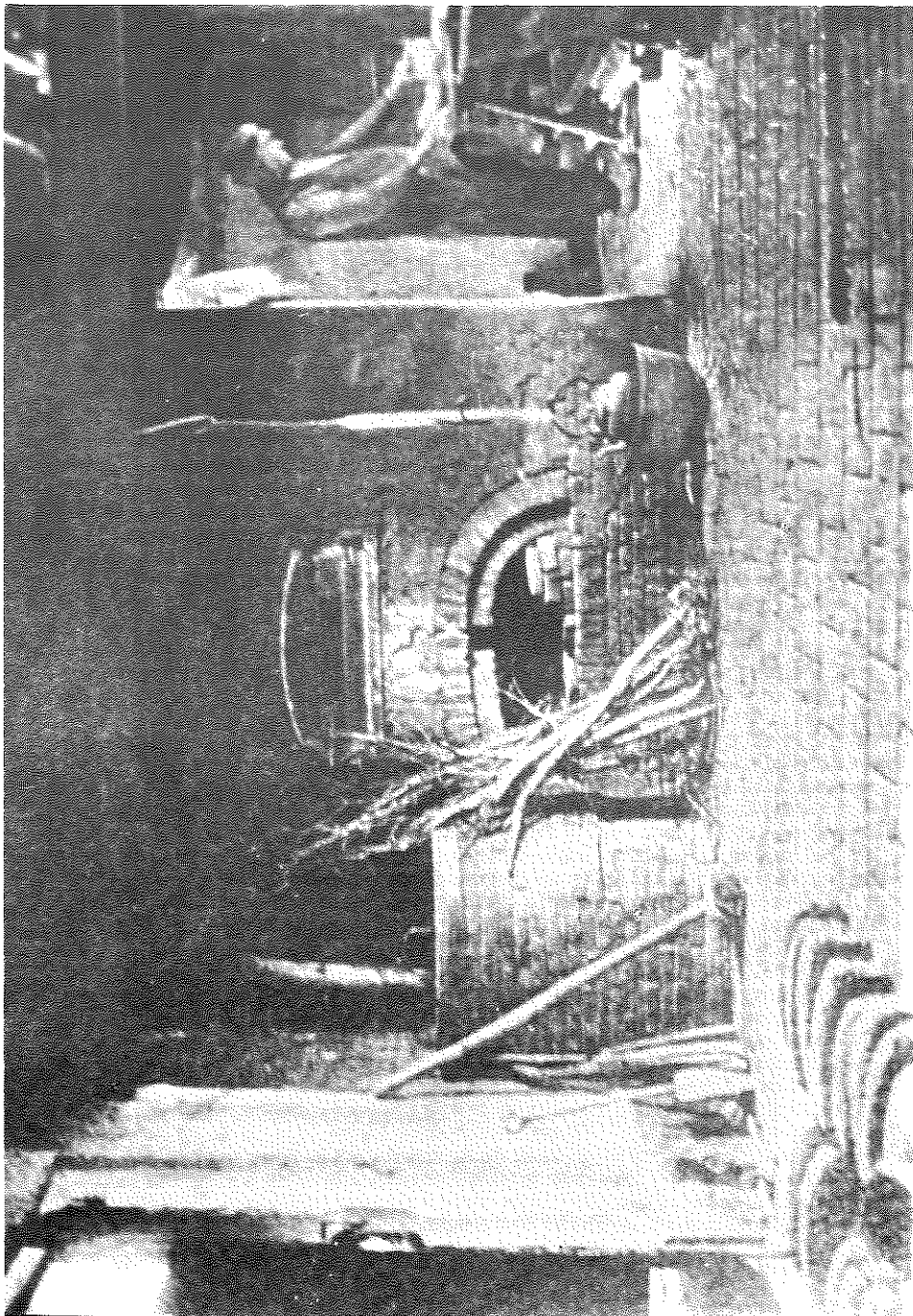
Hoewel er veel boeren zullen zijn geweest, zowel te Baarn als te Soest, die in de achter ons liggende tijden zelf hun brood baken, nadat zij hun graan op de molen hadden laten malen, waren er bakkers, die brood bereidden en verkochten.

Te Baarn liet men het graan malen op de Sandvoortse of Drakenburgermolen en de Eemse molen. De Soesternaren lieten hun graan malen op de molen "De Windhond", gelegen aan de Molenstraat en in de 19e eeuw bij de "Nieuwe Molen of De Vlijt", aan de Kerkstraat.

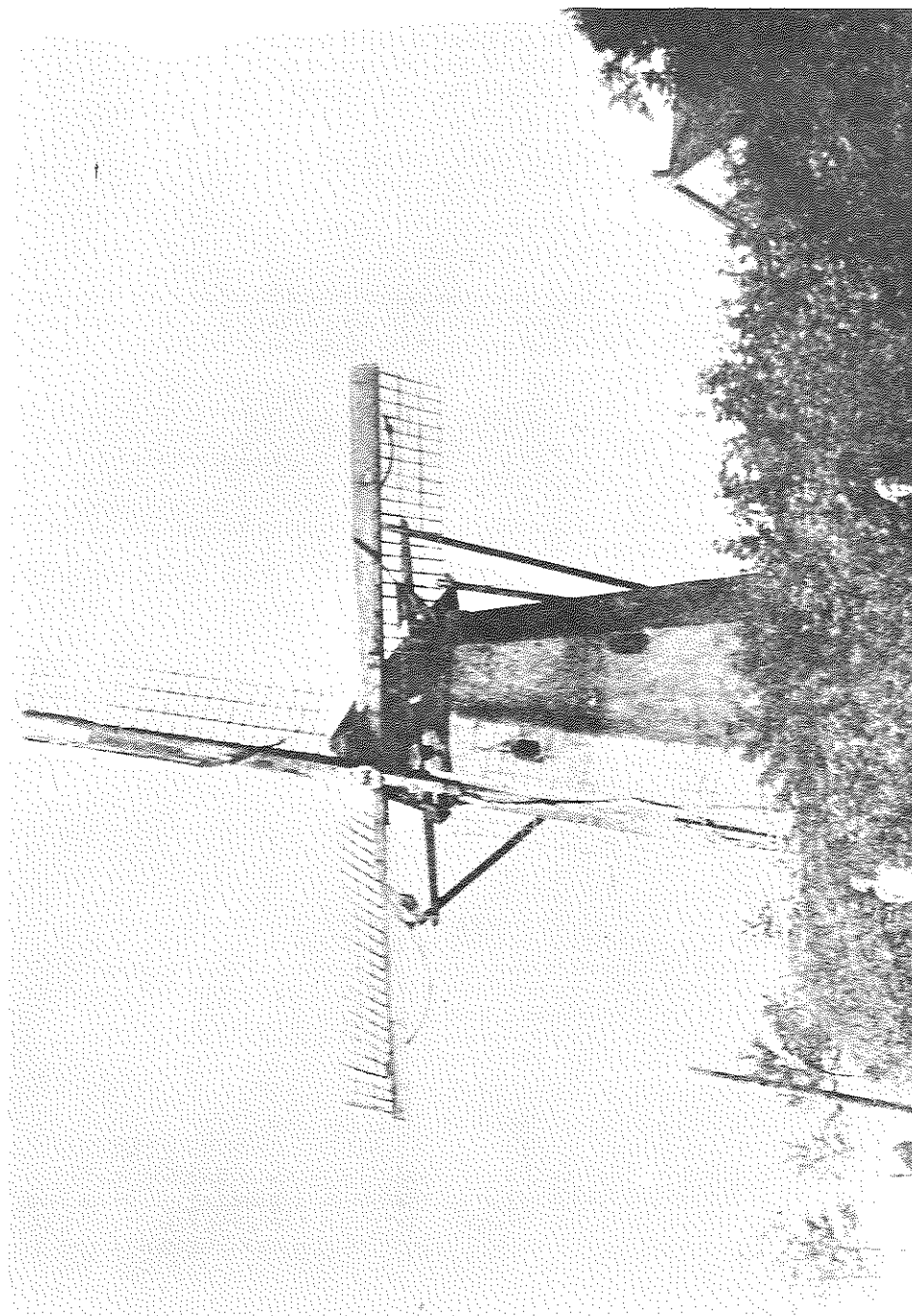
Herhaalde malen vinden wij in de oude Buurmeesters Rekeningen over de jaren 1681-1699 en 1684-1687, onder de uitgaven notities, die er op wijzen, dat er te Soest een aantal bakkers zijn, die aan de ingezetenen brood leveren. Vanwege het Ge-recht van Soest ontvangen de armen ook brood, dat door diverse bakkers wordt geleverd. De door deze bakkers ingediende rekeningen worden door "den Ontfanger vande arme penningen" betaald.

Eerstelijck betaelt aen hendrikje Elissen
en dat ter saeke van gehaelt broot wegens
den armen van Soest volgens qtie de somme
van twee & dertigh gl vier stv: dus

f 32 - 4 - 0

Oude broodbakkerij. Op de voorgrond de twaalf pond zware roggebroden.

De korenmol "De Windhond" aan de Molstraat te Soest. De molen was de oudste molen van Soest en werd in 1927 afgebroken.

Betaelt aen Jacobus Cornelis backer ter
saecke van gehaelt broot bij den armen
van Soest genoten volgens qtie dato den
12e Janrij de somme van veertigh gl ses-
tien stv: dus

f 40 - 16 - 0

Noch Betaelt aen Grietje morris van
wegen het broot voor den armen

f 26 - 10 - 0

Betaelt aen Jacob de backer wegens
gelevert broot aen d'armen

f 15 - 8 - 0

In 1684 gaat een Schepen, op order van 't Gerecht van Soest door het dorp om een ieder te vragen of men toestemt in een evenredige verhoging van de belasting op het gemaal. De meeste Soester inwoners stemden hierin toe en verklaarden zich accoord.

den 21 July (1684) heeft Jacob Cornelis schepen voor ordre van het gerechte he-
heel soest door gegaen en een ieder gevraecht offe wilden gequoteseert zijn van we-
gen het gemaal het welcke de meeste toestemden & resolveerden volgens notitie om
gequot te sijn. Comt den schepen voor dien dagh vacatie

f 1 - 10 - 0

De schepen ontvangt voor zijn ambtelijke bemiddeling en wandeling door het dorp
de somma van één gulden en tien stuivers.

Aan het eind van de 18e eeuw waren er drie bakkers te Soest. Hoogst waarschijn-
lijk te Baarn een zelfde aantal.

Het ontstaan van de broodoorlog

In september van het jaar 1702 zijn er klachten van de Soester bakkers, dat de
bakkers van Baarn hun broden groter maakten dan die van Soest. Hierbij zij opge-
merkt, dat dit roggebroden waren van zes, twaalf en soms van twintig pond. Er werd
vroeger door de bakker ten plattelande weinig of in het geheel geen wittebrood ge-
bakken. Roggebrood was het voedsel van alle dag, dat in grote hoeveelheden werd
gegeten.

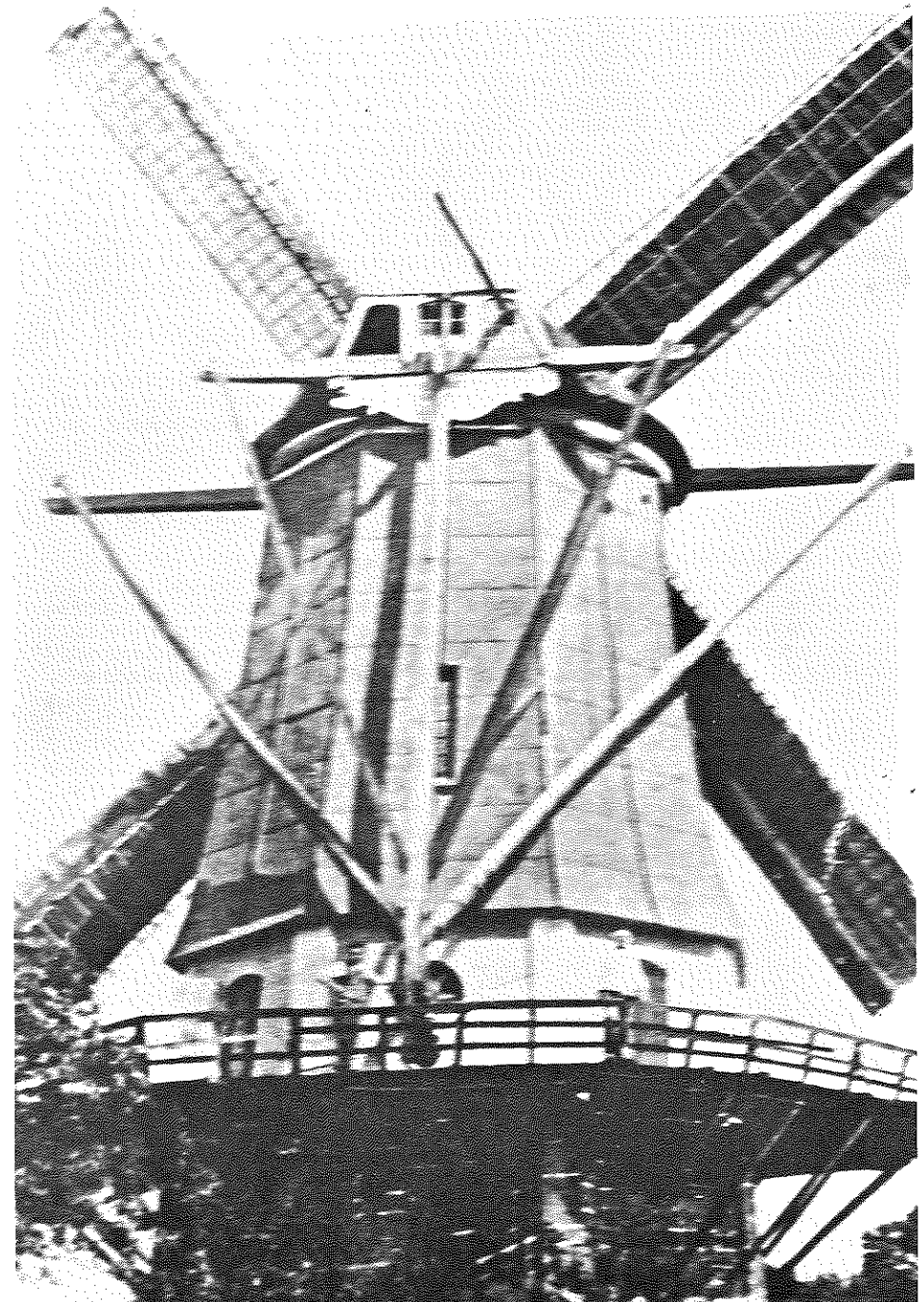
Dat de Baarnse bakkers grotere broden konden maken dan die van Soest kwam
vanwege het feit dat er te Baarn geen of minder accijns op het gemaal werd geheven.
De bakkers van Baarn verkopen hun brood aan de inwoners van Soest en dit was een
groot nadeel voor de Soester bakkers. De bakkers klaagden hierover bij de Schout
van Soest. De Schout en het Gerecht van Soest onderzoeken de klacht van de plaat-
selijke bakkers. Het blijkt dat het Gerecht, het toenmalige gemeentebestuur van
Soest, de zaak hoog opneemt en probeert aan deze toestand een einde te maken. Ze
nemen het besluit een request te laten samenstellen door de Schout, met het ver-
zoek om de Staten 's Lands van Utrecht te bewegen, de bakkers van Baarn te verbie-
den hun brood te verkopen aan de Soester ingezetenen.

Het hierna volgende request wordt de Staten 's Lands van Utrecht toegezonden:

Jovis 21 Septemb: 1702

Present Den Schout Buurmeester ende t volle gerecht

Den Schout ende die van den Gerechte van Zoest ter ooren gekomen zijnde de
klagte dat de Bakkers van Baarn vermits de vrijdom van ecijns (sic!) int gemaal van
haar brooden grooter als de bakkers van Soest konnende maaken, haar brooden kom-
men veijlen aan d'opgezetenen vaar haar Gerecht, en ook veele aan derzelve verkopen,
en zulks tot groot nadeel van haar Bakkers, die int gemaal zijn gequotiseerd, zo is
goedgevonden en geresolveerd, te verzoeken en committeerden de Heer en Mr. Wil-
lem Hendrik Copes Schout dezès Geregts, om dezen aangaande te spreken met een
advocaat tot Utrecht, ten eijnde en concipieren zodanig request dat de voorsz Bak-
kers van Baarn werden geinterdiceerd van geen brood aan d'opgezetenen van Zoest te
veijlen, veel min verkopen, en voorde alles hier inne te verrichten als raade zal worden
gegeven.

De korenmoln "De Vlijt" aan de Kerkstraat te Soest. Na de tweede Wereldoorlog
(1940 - 1945) werd zij afgebroken.

De strijd duurt voort

Niettegenstaande de verheven aanduiding van bovenstaand request: "Jovis" Omnia plena, hetgeen betekent: "God is overal", schijnt het verzoek van het Gerecht van Soest, om de bakkers van Baarn te verbieden hun brood te verkopen aan de inwoners van Soest, niet de instemming te hebben gehad van de Staten 's Lands van Utrecht. De kwestie schijnt langdurig te zijn getraïneerd. Zeer waarschijnlijk was dit om tijd te hebben de wederpartij te horen, maar ook omdat men zich niet graag in de zaken van zo'n interne aangelegenheid wilde mengen. Immers het plaatselijk Gerecht had de vrijheid al dan niet accijns op het gemaal te heffen. De Soester bakkers bleven op het standpunt staan, dat hun Baarnse collega's zich schuldig maakten aan oneerlijke concurrentie en ze bleven klagen. Zo zet zich de bakkersoorlog voort en blijven de Baarnse bakkers hun broden slijten in Soest, waar de broden kleiner zijn en minder in gewicht.

Een onverwachte publicatie

Dan schijnt op een gegeven ogenblik de zaak voor de Soestenaren een gunstige wending te hebben genomen. Voortaan zal iedereen die brood bakt, om aan anderen, in of buiten het Gerecht van Soest te verkopen zich moeten onderwerpen aan de bepalingen, zoals die door het dorpsbestuur zijn voorgeschreven. Er volgt een bekendmaking met de navolgende inhoud:

Dingsdag 30en Augusti 1707

Is een eenpaarig goed-gevonden te doen de navolgende publicatie;

Den Schout ende die vanden Gerecht van Soest maken door dezen een ider (sic!) die het aangaat bekend, dat den geen die genegen zijn brood te bakken, om anderen, t zij in of buiten desen Gerechte, woonende te verkopen het zelve wel kunnen doen, maar dat onderworpen zullen wesen bij die vanden Gerechte gequoteerd te worden.

Het Gerecht geeft een ieder de vrijheid brood te bakken en te verkopen waar en aan wie men wil, doch wie in Soest brood verkoopt, moet de accijns op het gemaal betalen. Hiermee schijnt het kwaad te zijn bezworen, maar daarin heeft men zich vergist. De Baarnse bakkers en ook anderen gaan door met afleveren van brood, zodat de bakkers van Soest om nog scherpere maatregelen en voorschriften vragen, die dan ook niet uitblijven.

Elders gebakken brood wordt inbeslaggenomen

De concurrentie is dodelijk. De meeste Soestenaren blijven brood betrekken van vreemde bakkers. Door de Soester bakkers wordt om scherpere bepalingen gesmeekt. Ook de plaatselijke overheid i.c. het Gerecht van Soest ziet zich nu al jaren benadeeld, doordat de accijns op het gemaal, minder wordt dan vooraf gaande jaren. Tenslotte wordt het dorpsbestuur te veel en vaardigt zij strengere maatregelen uit. Zij heeft hiervoor toestemming gekregen van een hoger rechtcollege, in dat geval de Staten 's Lands van Utrecht.

Den 28 sten April 1711

Is met eenpaarige stemmen geresolveerd terwijl diverse Lieden uit andere Geregten hen verstouwten (sic!) in deesen Geregte hun brood te komen veijen, tot merckelijke praëjuditie van deesen Geregte en alhier contribueerende en woonende Bakkers, dat ieder Schepen en Geregts-persoon wordt geautoriseerd de sodanige aan te haalen, het brood af te neemen en dat int Raadhuis te brengen en vervolgens te distribueeren aan den armen alhier, en dat de moeilijkheden en kosten daar over valende het Geregts sal voldoen.

Een ieder, komende uit een ander gerecht, die voortaan wordt betrapt brood af te leveren aan inwoners van Soest, mag door de Gerechtsdienaar en zelfs door de Schepe-

nen van Zoest worden aangehouden en zijn brood mag inbeslaggenomen worden. Het brood wordt dan naar het Raadhuis aan de Eemstraat gebracht, verbeurd verklaard en tenslotte aan de armen van Soest uitgedeeld. Alle kosten zijn voor de overtreders.

Van nu af aan vertonen zich minder vreemde bakkers in het dorp dan voorheen. Zij zijn kennelijk bevreesd dat zij bij een eventuele aanhouding hun broden kwijt raken, met alle gevolgen van dien. Daarmee is een toch nog niet verwacht einde gekomen aan de broodoorlog tussen de bakkers van Baarn en Soest, die anders mogelijk tot een onderlinge dorpsvete zou zijn uitgegroeid. Gelukkig werd er uiteindelijk recht gedaan.

Geraadpleegde archivalia:

Reeck: Bewijs van Reliqua de welke is doende Aert Huijberts, van soodanighen Ontfang ende Uijtgaef als hij gehad ende gedaen heeft in qte als armm van Soest ov: den Jaere (V) schenen Octobr 1683.

Oud Archief der gemeente Soest. No. 114

Requesten en brieven betreffende de broodoorlog tussen de Baarnse en Soester bakkers in de jaren 1702 - 1711.

Oud Archief der gemeente Soest. No. 18

SAMUEL MULLER Fzn.

Eind 1922 stierf, bijna 75 jaar oud, een van de meest markante figuren uit de Nederlandse geschiedschrijving, Sam Muller. Evenals zovele historici voor en na hem — Fruin bv., Huizinga en Romein — was hij langs een omweg tot de geschiedenis gekomen. Hij had rechten gestudeerd, maar zijn proefschrift uit 1872 had al "een enigszins historische kleur", zoals hij zelf schrijft. Waarschijnlijk had hier de invloed van de door hem hoogvereerde Fruin meegespeeld, de grootmeester van de 19e eeuwse Nederlandse historiografie.

Het volgend voorjaar al had hij een historische studie gereed, het magistrale werk over "De Noordsche Compagnie". Dit was tevens een blijk van zijn grote werkkraft, want het omvangrijke boek moest in die korte tijd geheel uit de bronnen worden opgedolven.

En weer een jaar later, op 2 februari 1874, aanvaardde hij het ambt van gemeentearchivaris van Utrecht, een ambt dat hij 46 jaar zou bekleden. Hier kon hij zijn tomeloze energie botvieren, zijn organisatorische gaven ontplooien, zijn ontzagelijke werkkraft benutten. Zo kwam de geboren Amsterdammer in Utrecht terecht, in het gebied dat hij zelf later "het middelpunt in de geschiedenis der Nederlandse gewesten" zou noemen en waarvan de historie hem zo intens zou boeien en voortdurend bezighouden.

De jonge archivaris was enthousiast over zijn benoeming, hij kreeg nu een zelfstandige positie, een salaris van f 1500,— per jaar en het uitzicht op het beheer van de rijksarchieven in de provincie naast de gemeentelijke. Vijf jaar later was het zo ver en werd hij ook rijksarchivaris.

Hij was volkomen onvoorbereid voor het werk dat hem wachtte. Wel had hij enkele maanden in Parijs colleges gevolgd aan de Ecole des Chartes in oorkondenleer en het oude schrift, maar hij kende het archiefwezen alleen als gebruiker. Hij moest er alles nog van leren, terwijl hij ook de achtergrondkennis miste, middeleeuwse en regionale geschiedenis hadden nooit zijn aandacht getrokken. Het archief dat hij nu moest beheeren was een puinhoop, "een voorbeeldeloze warboel" schrijft hij zelf, waarin orde moest worden gebracht. Het rijksarchief was in betere conditie, maar ook daar moest nog veel gebeuren. Aan die taak zette hij zich nu.

Hij ordende de archieven, waarbij hij het herkomstbeginsel, hier in Nederland toch niet onbekend, voor het eerst volledig toepaste, hij maakte studie van oude oorkonden, hij beschreef zegels, hij verwierf belangrijke aanwinsten. Jarenlang was hij de ziel van het Historisch Genootschap, dat van zoveel bronnen de uitgave mogelijk maakte, jarenlang ook was hij voorzitter van de Vereniging van Archivarissen in Nederland en, belangrijkste misschien van al, hij haalde Opperman naar Utrecht. Te goed wist hij uit eigen ervaring wat hier in Nederland ontbrak, een wetenschappelijke opleiding in oorkondenleer en

bronnenkritiek. Opperman bracht deze, onder hem ontstond een school van Nederlandse medievisten.

Maar daarnaast droeg Muller voortdurend zijn nieuw verworven kennis en inzichten naar buiten uit. Een stroom van publicaties verscheen van zijn hand: bronnenboeken met waardevolle inleidingen, historische studies en artikelen voor een breder publiek. "Hij heeft geschreven over onderwerpen uit de politieke geschiedenis en die van het recht, over beschavingsgeschiedenis en economische geschiedenis, over kerkelijke en maatschappelijke toestanden, over oude huizen en buitenverblijven en kerken, oven den Dom". Zo schrijft Kernkamp in zijn levensbeschrijving van Muller voor de Koninklijke Academie van Wetenschappen. En Van Gelder wijst erop, hoe hij aan zijn schrijftafel, met de pen in de hand, de rust vond die hem gewoonlijk in het persoonlijk verkeer ontbrak. Uit de krakende perkamenten en de vergeelde papieren die knisterden onder zijn vingers, uit de oude gebouwen die hij kende als geen, rees concreet en kleurrijk het verleden levend op en hij bezat de gave dat verleden ook voor anderen op te roepen.

Visions of the days departed, shadowy phantoms filled my brain;

They who live in history only seemed to walk the earth again.

(Longfellow, The Belfry of Bruges)

Maar anders dan bij Longfellow, voor wie de historische personen maar schimmige fantomen bleven, werden Mullers figuren mensen van vlees en bloed. Men leze "De Lievendalers" uit de tweede bundel Schetsen uit de Middeleeuwen. Hun kasteel is al lang geleden gesloopt, een veldnaam en een wandelpad bij kasteel Amerongen is alles wat er nog aan herinnert, maar Muller doet door zijn gevoelvollen tekening de oude kanunnik uit dit geslacht weer voor ons leven, de kamergeleerde in zijn woning aan het stille Janskerkhof, dat Muller scherp voor ogen moet hebben gehad, anders had hij het niet zó kunnen beschrijven.

Speciaal de stad Utrecht en het land van Utrecht waren het onderwerp van zijn studies, van zijn verbeeldingen. Daarom is het begrijpelijk dat het gemeentearchief van Utrecht juist een eeuw na de aanvaarding van zijn ambt als archivaris aan hem een tentoonstelling wijdt en dat wij in dit tijdschrift hem graag herdenken en de aandacht op deze tentoonstelling willen vestigen.

K.

De tentoonstelling wordt gehouden in het Gemeentelijk Archief te Utrecht van 18 mei tot 20 juni 1974, maar is gesloten op 23 mei (Hemelvaartsdag) en op 1-3 juni (Pinksteren). De openingstijden zijn op weekdays van 10-16 uur, op zondag van 14-16 uur.

Kroniek

In 1585 werd overal in de bij de Unie van Utrecht aangesloten provincies een eenmalige heffing gedaan ten behoeve van het ontzet van Antwerpen, dat door Parma's troepen zeer in het nauw was gebracht. Ook op het Gemeentearchief van Amersfoort berust zo'n *Hoofdelijke omslag voor het ontzet van Antwerpen, d.d. 5 juli 1585* (inv. no. 992). Drs. J.G. Smit heeft op dit register een *alfabetische index van namen van instellingen en personen*, met het bedrag dat zij betaalden, vervaardigd, die een prachtige doorsnee geeft van de toenmalige Amersfoortse bezittende klasse. Een exemplaar in machineschrift heeft de auteur aan het Amersfoortse Gemeentearchief afgestaan.

Voor de lezers van dit blad is drs. J.G. Smit reeds een goede bekende. Bijdragen over het Amersfoortse regentenpatriciaat en ook over andere Amersfoortse families verschenen reeds van zijn hand in verschillende tijdschriften (zie onze vorige kronieken) en ook in dit blad. Aan deze reeks moet thans wel een bijzonder verdienstelijk werk worden toegevoegd, t.w. de uitgave van *Huwelijken voor schepenen van Amersfoort, 1585-1599*, in het Jaarboek van het Centraal bureau voor genealogie enz., dl. 27 (1973), blz. 181-202; in het volgende deel van dit jaarboek zullen deze opgaven worden vervolgd tot 1622. Op grond van de Statenresolutie van 1584 werden alle huwelijken tussen niet-ge reformeerden, wier eigen kerkelijke huwelijk geen burgerlijke rechtsgevolgen had, voor de plaatselijke Schepenenbank gesloten. Tussen 1585 en 1622 werden te Amersfoort deze huwelijken geregistreerd in de resolutieboeken van de Magistraat. Eerst daarna gaat men ze in afzonderlijke registers registreren. Hoewel Wijnaendts van Resandt (sr.) reeds in de Nederlandsche Leeuw van 1916 uittreksels hieruit had gepubliceerd, is deze bron toch weinig bekend. Als men geen preciese data weet, is het opsporen van deze huwelijken een tijdrovend werk. Deze publicatie voldoet dus aan een dringende behoefte, zowel voor genealogen in het algemeen als voor onderzoekers van de Amersfoortse stadsgeschiedenis. De bronnenpublicatie is in de volgorde van de resolutieboeken, dus chronologisch. Achter de vervolgpublishatie zal echter een alfabetische namenindex worden afgedrukt. De inleiding van de auteur geeft een voortreffelijk beeld van de regeling der huwelijksluiting na de protestantse omwenteling van 1579 en volgende jaren in de provincie Utrecht.

In zijn artikel *De landsadvocaten en raadpensionarissen der Staten van Holland en West-Friesland, 1480-1795; een genealogische benadering I*, verschenen in het Jaarboek van het Centraal bureau voor genealogie 27 (1973), bespreekt H.P. Fölting de landsadvocaten Paulus Buys (1531-1594) en Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619), beiden geboortig van Amersfoort (blz. 329-343).

A.P. de Klerk schreef in 1969 een sociaal-geografische scriptie voor de Vrije Universiteit te Amsterdam over *Een streekdorp, bijdrage tot de historische geografie van de gemeente Eemnes tot ca. 1450*. Hiervan is nu de tweede uitgave verschenen, die kan worden besteld door storting van f 6,75 op postgiro 1709103 t.n.v. de schrijver te Amstelveen. Het belang van het onderwerp behoeft geen toelichting.

In Spiegel Historiae, jrg. 8 (1973), no. 9, blz. 496-498, staat een zeer interessante en fraai geïllustreerde bijdrage van Aleid van de Bunt over *Het Slot van Zeist* en zijn wisselende lotgevallen vanaf de bouw tot de recente restauratie.

Hetzelfde tijdschrift, zelfde jaargang, no. 10, bevat op blz. 558-564 een uitvoerig artikel van P.D. 't Hart over *Een armenfabriek in Utrecht*. Het handelt over de koehaarspinnerij, in 1805 opgericht door Reinhard Scherenberg, in onze contreien een niet onbekend persoon. Het verhaal gaat geheel over Scherenbergs "filantropische" activiteiten te Utrecht doch ook zijn tapijtweverij te Baarn komt er in voor en op blz. 563 ziet men de afbeelding van zijn merkwaardige "Chinese" buitenhuis Peking aan de Torenlaan aldaar (1791).

Wim Harzing schrijft in het Maandblad Oud Utrecht, jrg. 48 (1973), no. 8, blz. 86-87, over *Het Kerkplein van Rijsenburg*. De dieptreurende toestand van het lieflijke pleintje en het merkwaardige kerkje anno 1973 worden door tekst en foto's uit de doeken gedaan. Een alternatieve oplossing wordt voorgesteld.

In de rubriek "Vraag en aanbod" van het nieuwe blad Mensen van Vroeger, jrg. 1, no. 7, blz. 134, wordt door ir. J.G. Deknatel een vraag gesteld over *de ouders van Geertruy van Daetselaer*, stammend uit of althans verwant aan een bekende Amersfoortse regentenfamilie.

Het Mededelingenblad van de Familie-vereniging Pannekoek, jrg. 7, no. 1/2, blz. 3-13, en no. 3/4, blz. 16, bevat een uitvoerig artikel over *De regentenfamilie Pannekoek te Amersfoort (uitgestorven)* vanaf de tweede helft van de 17e tot de eerste helft van de 19e eeuw.

Het *Jaarverslag 1972* van de "Stichting De Utrechtse Molens" opgericht 1963, bevat op blz. 5, 6, 11, 14, 18, 23 vermeldingen van de "Binnenmolen" te Rhenen, de enige molen, die deze stichting in de voormalige gouw Flehite bezit. Het door de stichting in 1972 uitgegeven Molenboek van Utrecht (vermeld op blz. 9), werd in dit blad reeds besproken (zie V, 3, blz. 45-46).

Het hart van Nederland, steden en dorpen rond de Zuiderzee, door Ph.M. Bosscher, G.D. van der Heide, drs. D. van der Vlis en U.E.E. Vroom is een sociale en culturele geschiedenis van het leven op en rond deze voormalige binnenzee, die in de Middeleeuwen de belangrijkste handelszee van de westelijke wereld vormde. In de Nieuwe Tijd was vooral de visserij het voornaamste bestaansmiddel. Eerst wordt de totale geschiedenis van dit gebied geschetst, in het laatste hoofdstuk komen de afzonderlijke steden en dorpen aan de orde. Als enige Utrechtse plaats wordt Spakenburg-Bunschoten behandeld.

Een *Facsimile-herdruk van de oudste Topographische en militaire kaart van Nederland*, door Fibula - Van Dishoeck en de Topografische Dienst (te Delft), onder auspiciën van het Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap (1973) is een gebeurtenis, die ten zeerste door iedere belanghebbende zal worden toegejuicht. De kaart omvat natuurlijk heel Nederland (prijs f 995,-), maar men kan ook afzonderlijke gedeelten bestellen voor f 22,50 per stuk. Het introductieboek, dat is inbegrepen in de totale prijs, moet bij bestelling van afzonderlijke kaarten apart worden aangeschaft (f 12,50). Dit boek geeft zeer belangrijke informatie over de geschiedenis van topografie en geografie in het Nederland van de vorige eeuw. De kaart werd oorspronkelijk tussen 1850 en 1864 samengesteld en vormde een belangrijke verbetering ten opzichte van de 18e eeuwse kaarten.

Het is een gelukkige gedachte geweest, op het Gemeentelijk Archief van Utrecht een tentoonstelling aan Jan David Zocher jr. te wijden, de beroemde tuinarchitect uit de eerste helft en het midden van de 19e eeuw, die zo talrijke parken en tuinen in ons land heeft aangelegd. Behalve door het opnieuw aanleggen in Engelse landschapsstijl van bestaande bossen (Haarlemmerhout, Haagse Bos enz. enz.) is hij vooral bekend door de parken, die hij in opdracht van gemeentebesturen aanlegde op de plaats van de stadswallen, die in die tijd allerwege werden gesloopt. Een verheugend gevolg van deze tentoonstelling, die zich speciaal met Zochers activiteiten te Utrecht bezighoudt, is de verschijning van een catalogus, die van duurzamer waarde is dan alleen maar als handleiding voor de expositie. In *Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht, 1829-1861* (Utrecht, 1973) treffen wij verschillende bijdragen over Zocher en diens werk aan: Ruud de Vries geeft een korte schets van leven en werk van de architect. Mariet Claessens schrijft over de Utrechtse singels. Voor ons is van belang de korte bijdrage van Annelies Becker-Jordens, *Wandelingen in Haarlem, Amersfoort en Wijk bij Duurstede* (blz. 31-33). Te Amersfoort legde Zocher eveneens de parken op de voormalige wallen aan. Te Wijk verzorgde hij het park om het oude bisschoppelijke slot in Engelse landschapsstijl. Enige stukken uit beide steden zijn afgebeeld (blz. 61-64). De uitvoering van het boek is zeer verzorgd.

BOEKHANDEL VAN GASTEL

LANGESTRAAT 86
AMERSFOORT

●
TELEFOON (03490) 15963 - GIRO 65030

G
A
S

de ideale brandstof

ook voor bijverwarming

DE MOOR

Wijnen en Gedestilleerd - Langestraat 8 - Amersfoort
Tel. 16852

DE ZAAK VAN SMAAK SINDS 1881

VOOR LITTERATUUR

DE ALGEMENE BOEKHANDEL

Leusderweg 184, Amersfoort, Tel. 14935

bespreek uw wensen
en problemen
met de

STICHTING AMERSFOORTSE
KREDIETBANK

Aanvraagformulier wordt op verzoek per kerende post toegezonden
Telefonische afspraak is mogelijk

EEMSTRAAT 58 - AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 16527 EN 17400

RECTIFICATIE

Tot onze spijt is een storende drukfout geslopen in de bespreking van het boek van E.J. Wolleswinkel, Kroniek van een Saksische Boerenhofstede in ons vorig nummer. Het daar opgegeven giro-nummer moet zijn 1966857.

Sfeervol eten in

BISTRO SAINT-MICHEL

Lavendelstraat 7, Amersfoort, tel. 03490-33714

Geopend vanaf 2 uur 's middags

De Heren- en Damesmode van **MORGEN**

MODECENTRUM

VANDAAG bij

van der Kam
AMERSFOORT